

Fény kölcsönhatása az anyaggal: szórás, abszorpció

Orvosi Biofizika I. 2024. október 28.

Kellermayer Miklós

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet

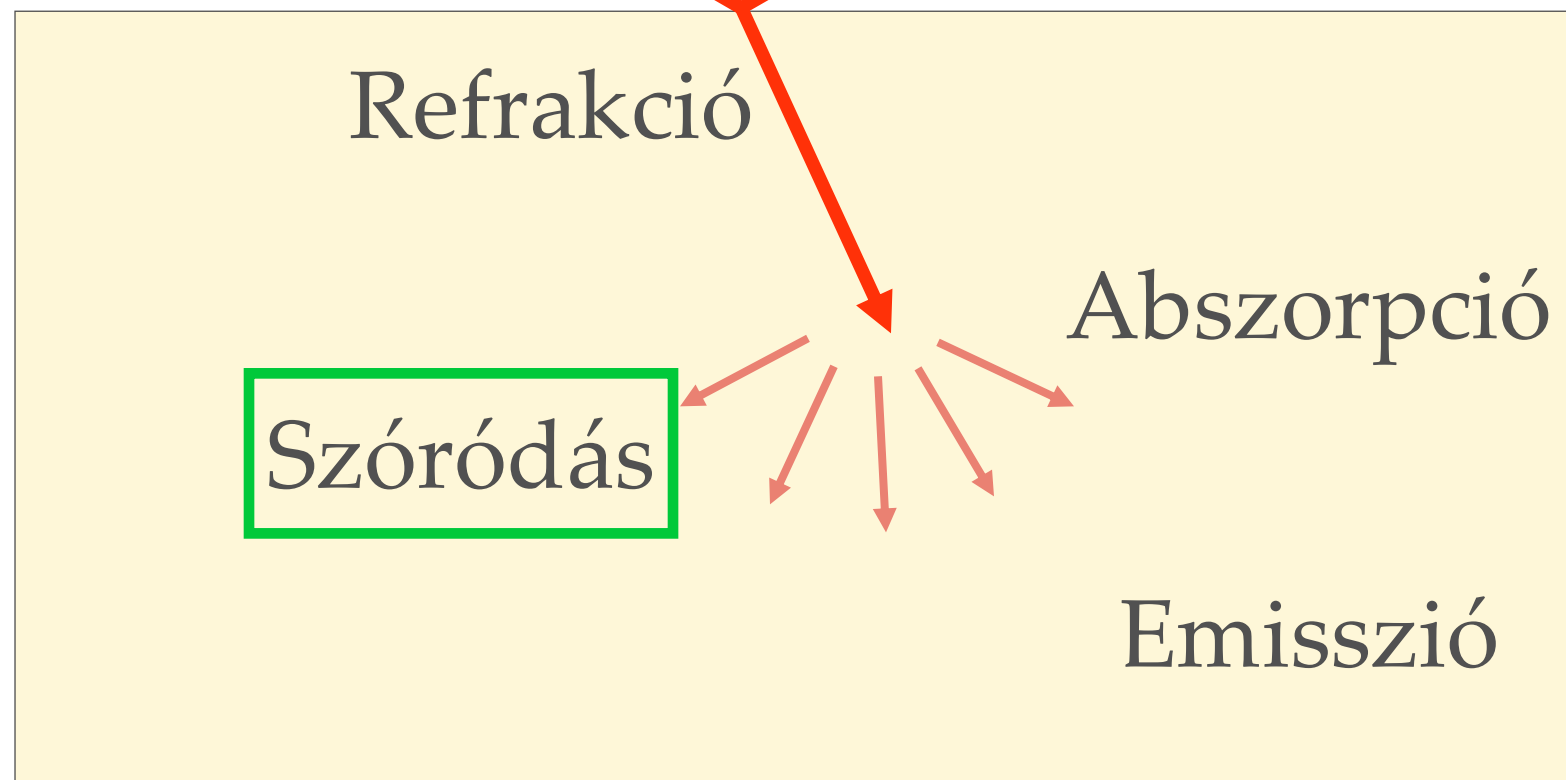

SEMMELWEIS
EGYETEM 1769

Fény kölcsönhatása az anyaggal

Beeső nyaláb

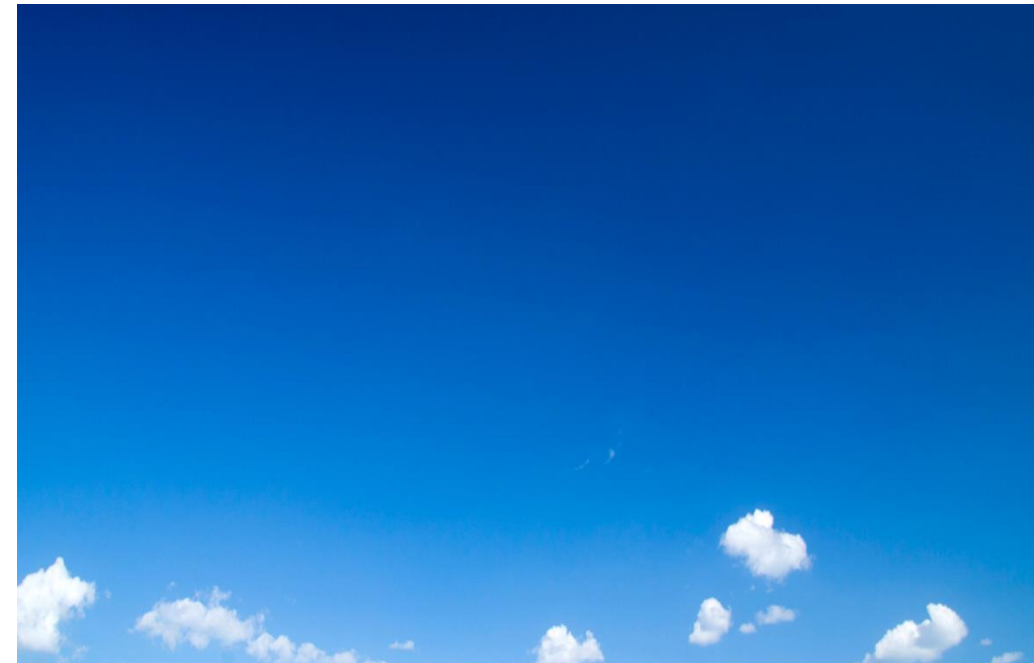
Reflexió

Fényszórás

Vajon mik ezek a sugarak?Krepuszkuláris sugarak (Szent Péter bazilika)

Miért kék az ég?

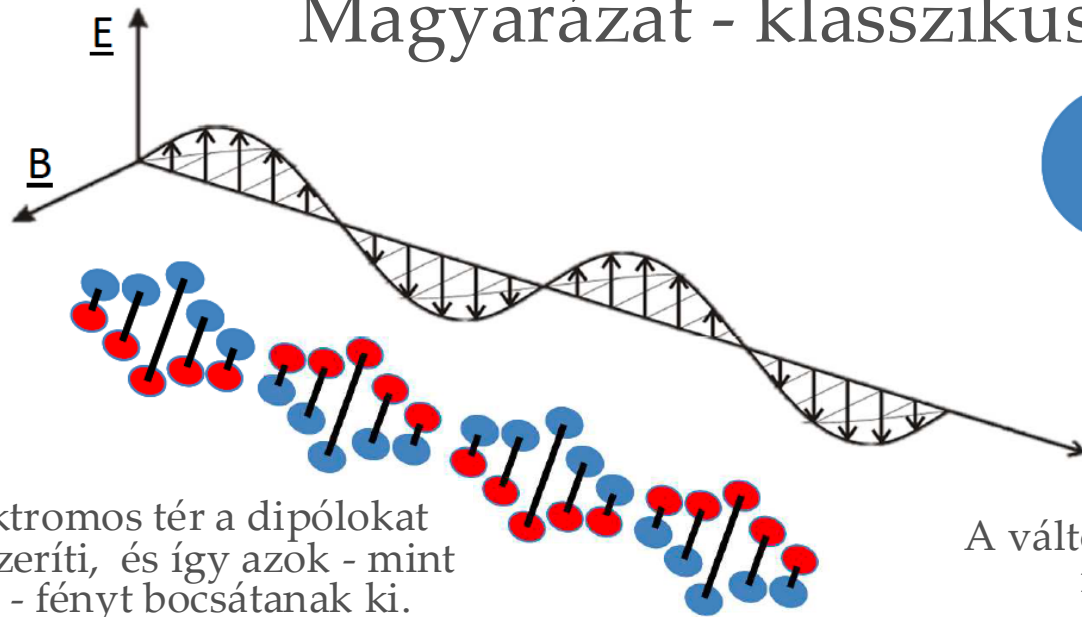

Mitől vörös a naplemente?

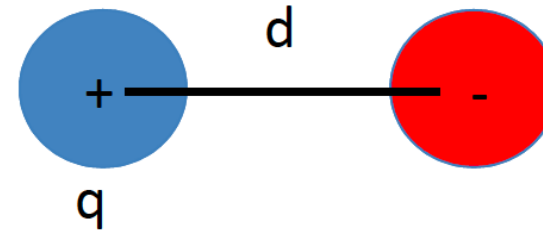
Fényszórás

Magyarázat - klasszikus fizika

Fény mint elektromágneses hullám (E, B : elektromos és mágneses térerősség)

A változó elektromos tér a dipólokat rezgésre kényszeríti, és így azok - mint oszcillátorok - fényt bocsátanak ki.

Molekula mint dipól
Dipólmomentum (p_0):

$$p_0 = Qd$$

A változó elektromos tér által indukált, időben változó dipólmomentum: $p = p_0 \sin \omega t$

Dimenziója: Qdt^{-1}

Vajon mekkora a szórt ("újrásugárzott") fény teljesítménye? ($P_{szórt}$; dimenziója $W = Fdt^{-1}$)

N.B. - Coulomb törvény:

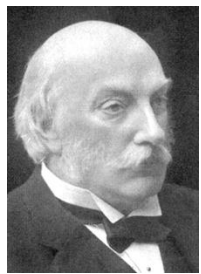
$$F \sim \frac{Q_1 Q_2}{r^2} \quad (\text{dimenziója } Q^2 d^{-2})$$

Dimenzionális levezetés

Fizikai kifejezés	Dimenzió	Művelet
p_0^2	$Q^2 d^2$	Négyzetre emelés
p_0^2	$Q^2 d^{-2} d^4 = Fd^4$	Bővítés $d^2 d^{-2}$ -nel
p_0^2 / c^3	Fd^3	Osztás c^3 -nal ($d^3 t^{-3}$)
$(p_0^2 / c^3) \omega^4$	$Fdt^{-1} = W$	Szorzás ω^4 -nel (t^{-4})

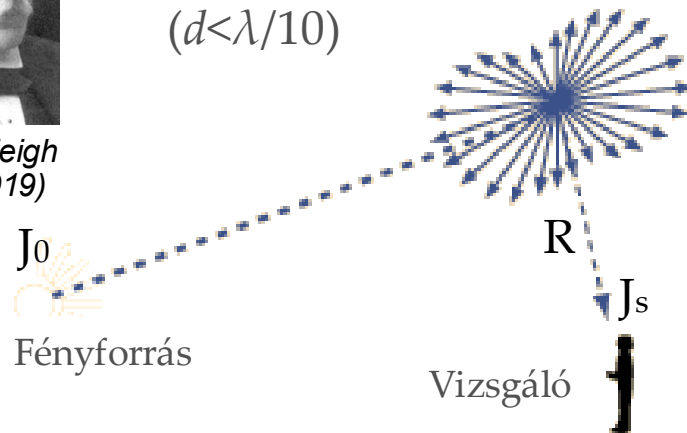
$$P_{szórt} \sim \frac{p_0^2}{c^3} \omega^4$$

Fényszórás

Lord Rayleigh
(1842-1919)

Rayleigh szórás
($d < \lambda/10$)

- Emisszió rezonáló dipólusok által
- Szóró centrumok egymástól távol (nincs interferencia)
- Rugalmas ütközés: fotonenergia nem változik

$$J_s = J_0 \frac{8\pi^4 N \alpha^2}{\lambda^4 R^2} (1 + \cos^2 \Theta)$$

J_s =szórt fény intenzitása

J_0 =beeső fény intenzitása

N =szóró részecskék száma

α =polarizálhatóság (E/d)

λ =hullámhossz

R =távolság a vizsgáló és szóróközeg között

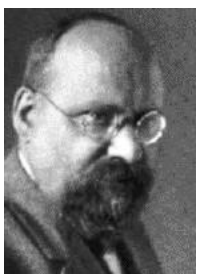
Θ =megfigyelő - sugárforrás közötti szög

Erős hullámhosszfüggés → a szórt fényben a rövid hullámhosszak dominálnak → kék ég

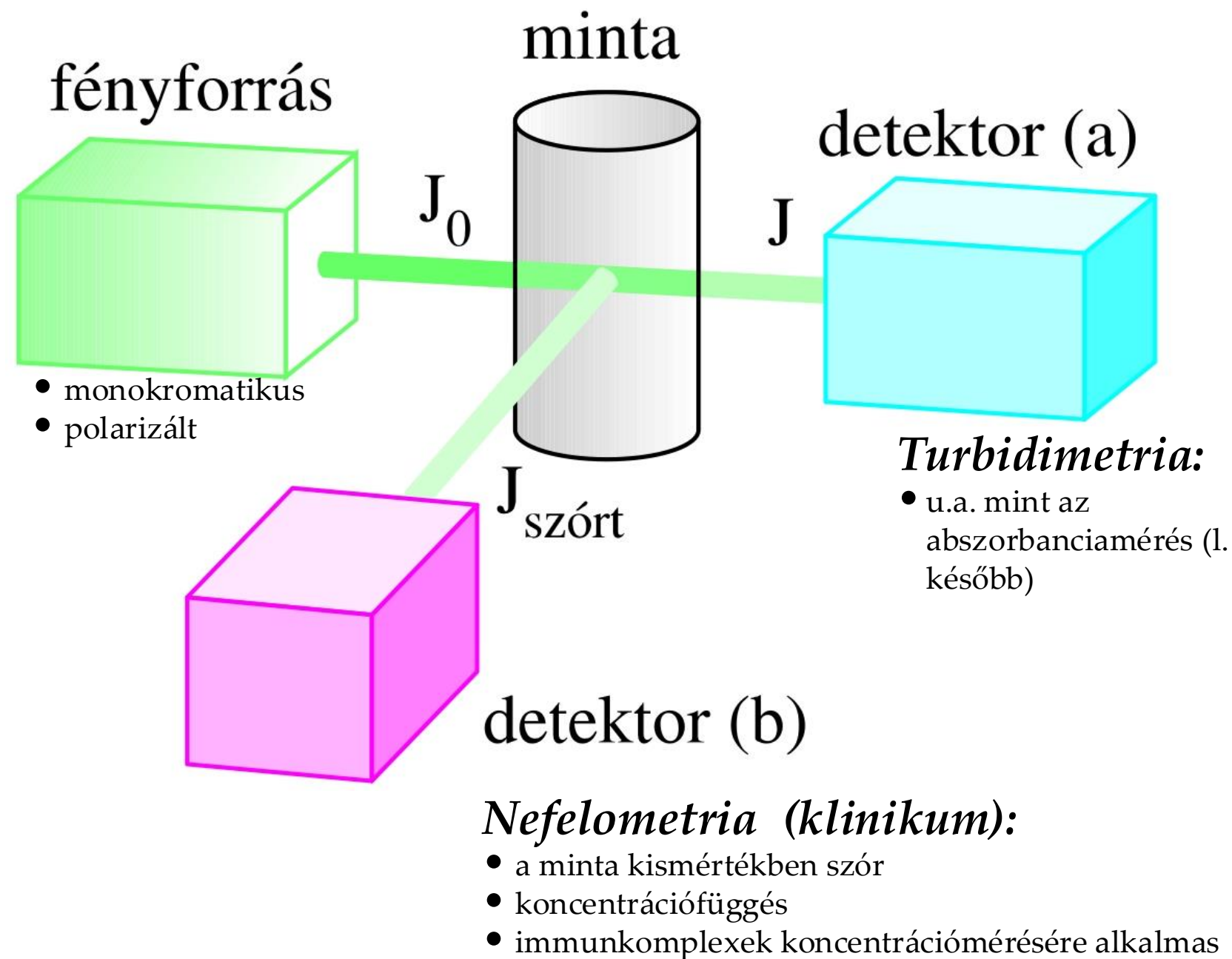
Mie szórás
($d \sim \lambda$)
(J_s λ -független)

Gustav Mie
(1868-1957)

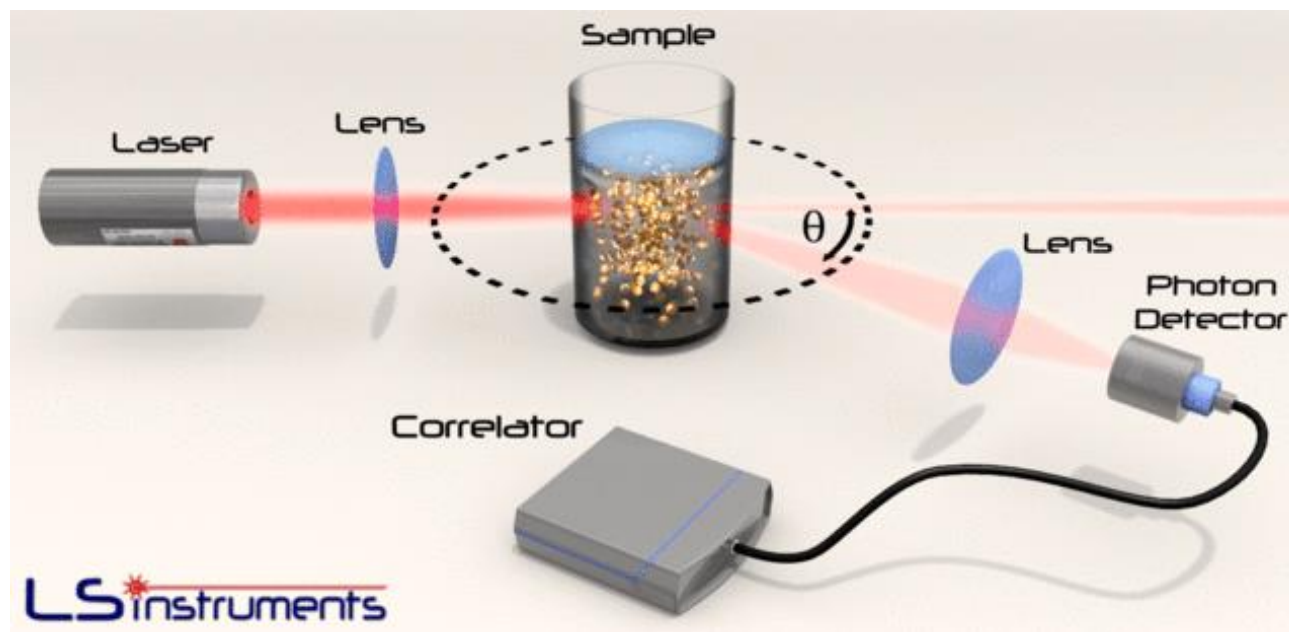
Ha a szóró centrumok egymással kölcsönható atomok hullámhossz-méretű halmazai → interferencia, kioltás → esőcseppek kiszürkülnek (felhők)

A fényszórás mérése, orvosi alkalmazásai

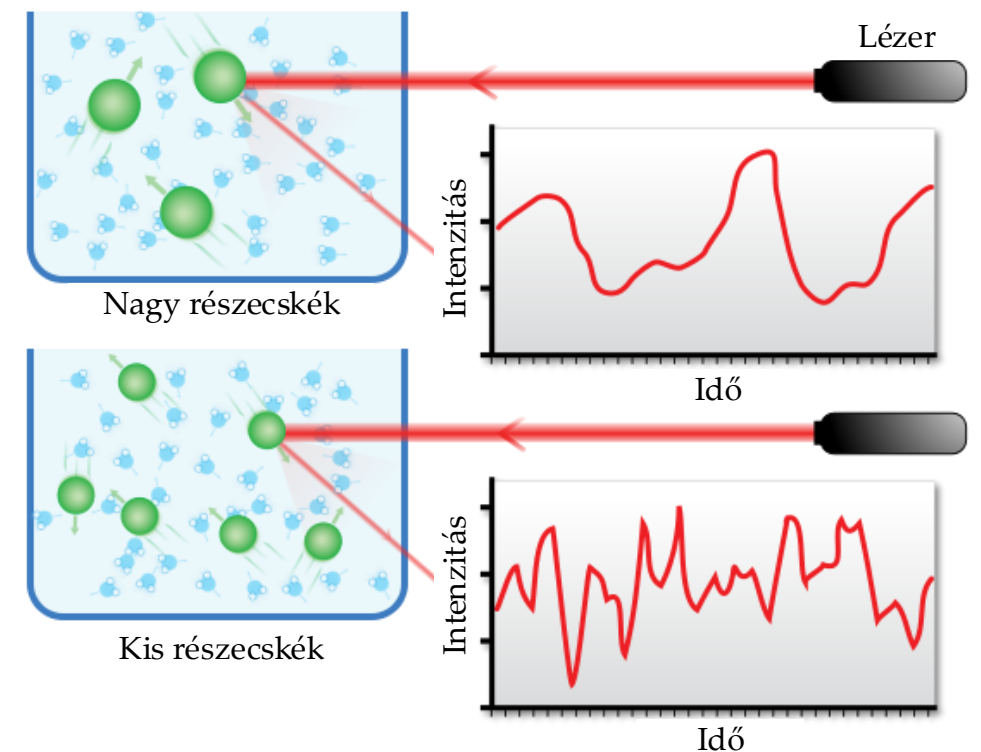

Dinamikus fényszórás

Diffundáló nm-skálájú részecskék

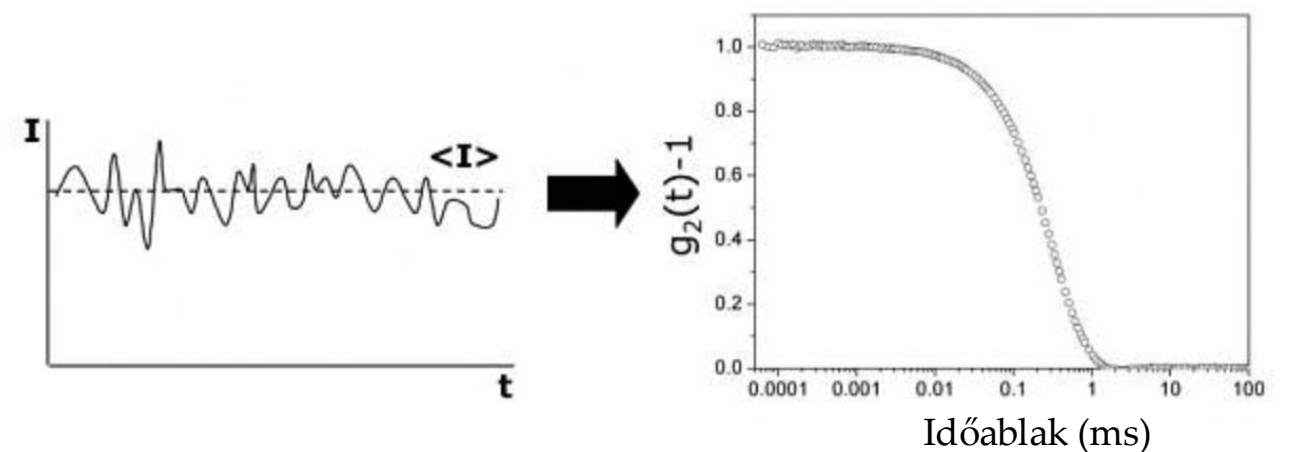
Szórt fény intenzitása időben fluktuál

A fluktuáció sebessége a részecskemérettől függ

- Az intenzitás fluktuáció autokorreláció függvényéből (önhasonlóság időbeli lecsengése) kiszámítható a diffúziós állandó (D)
- A diffúziós állandó segítségével kiszámítható a gömb alakú részecske sugara (Stokes-Einstein)

$$D = \frac{k_B T}{6\pi\eta r}$$

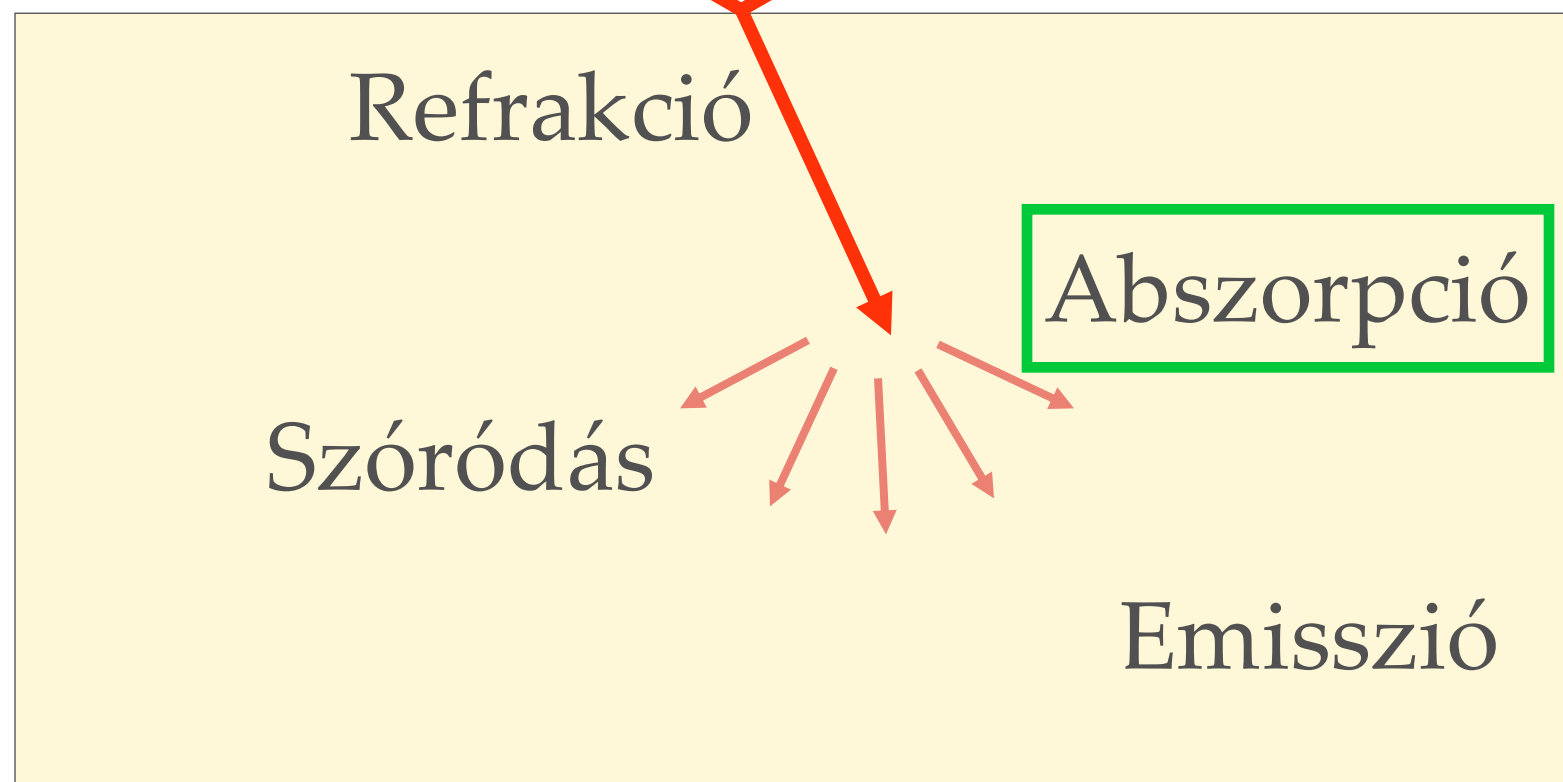

Fény kölcsönhatása az anyaggal

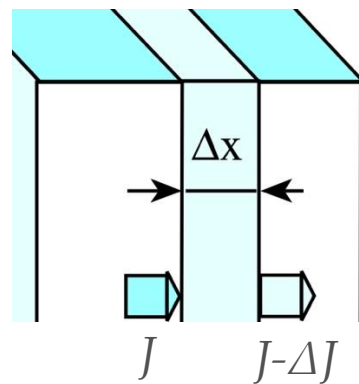
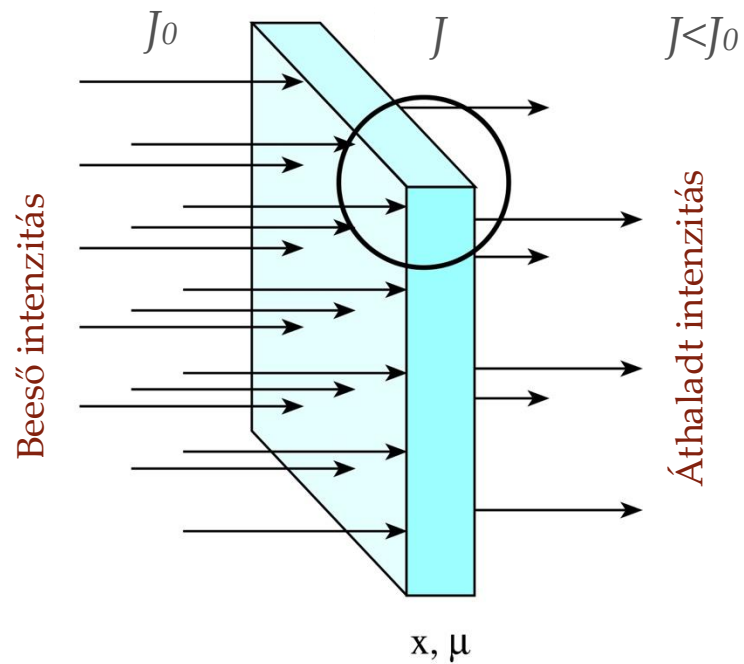
Beeső nyaláb

Reflexió

Abszorpció: elnyelés (*absorbere, lat., elnyelni*)

Általános sugárgyengítési törvény

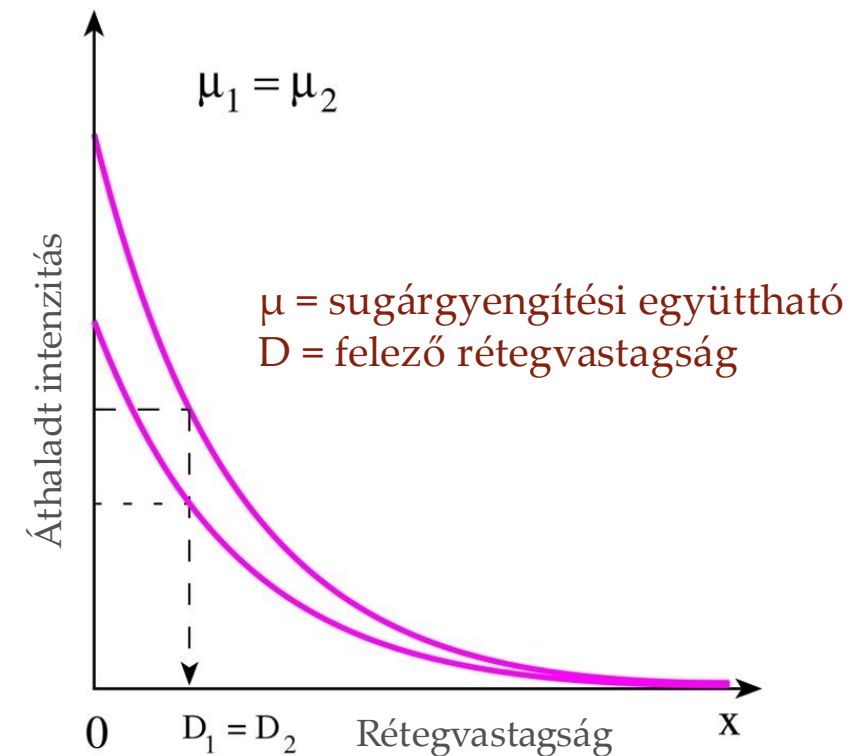
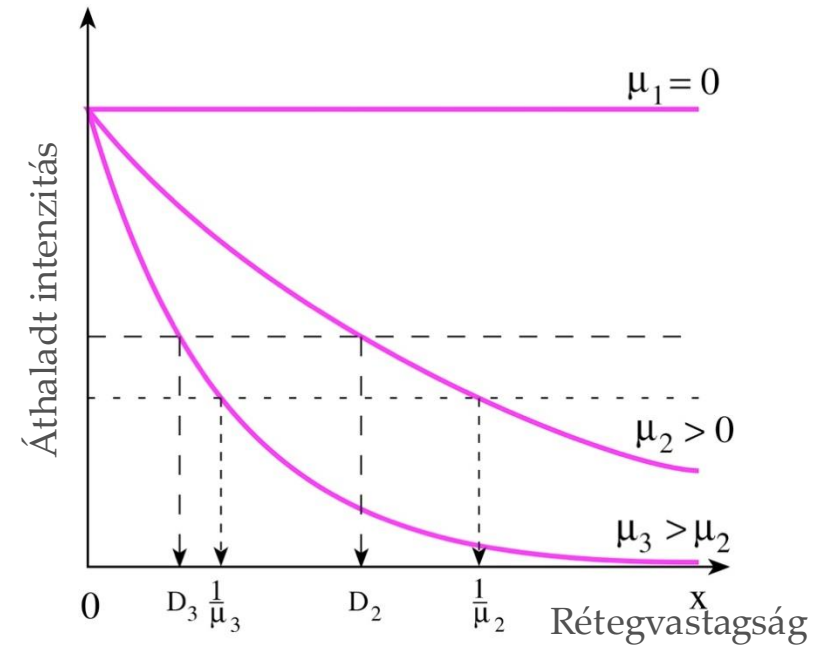
Egy mennyiség (J) és annak megváltozása (ΔJ) egymással arányosak:

$$\Delta J = -\mu \Delta x J$$

Exponenciális függvény:

$$J = J_0 e^{-\mu x}$$

Az abszorpció paramétereinek és mérése

Abszorbancia (A):

$$A = \lg \frac{J_0}{J} = \lg e \cdot \mu \cdot x$$

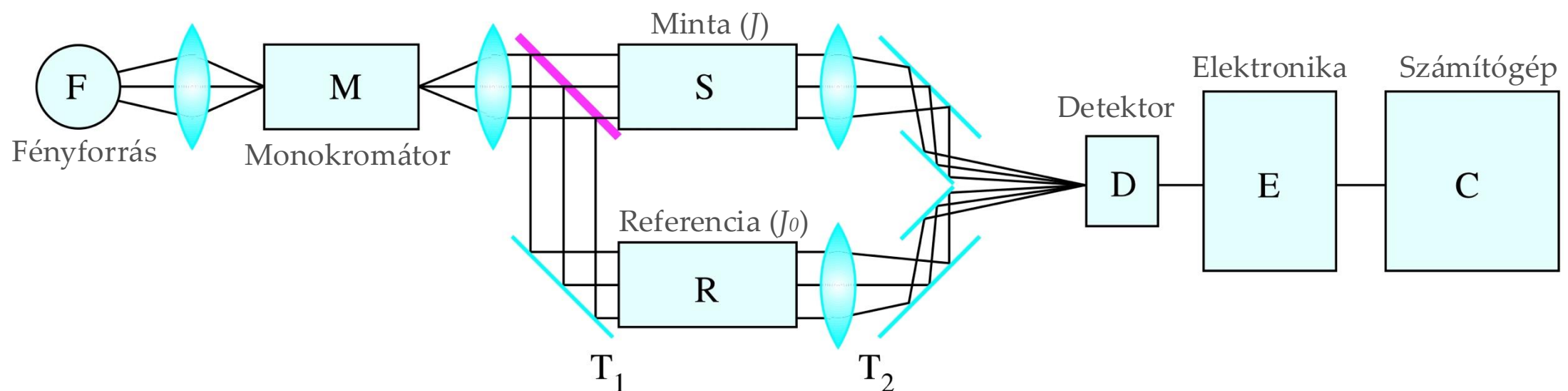
Dimenzió nélküli szám
Színónimák: extinkció, optikai denzitás (OD), optikai sűrűség

Transzmittivitás (T):

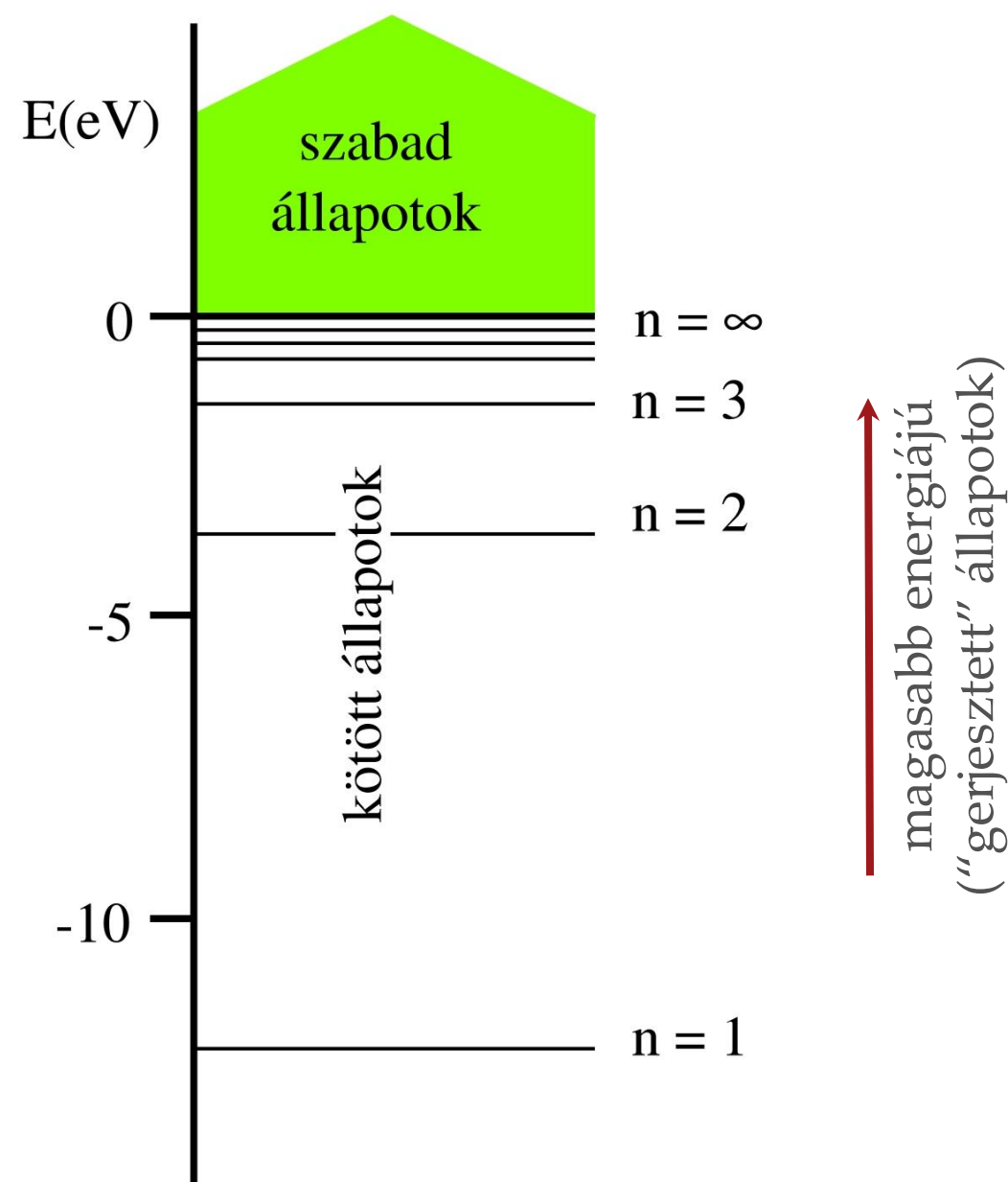
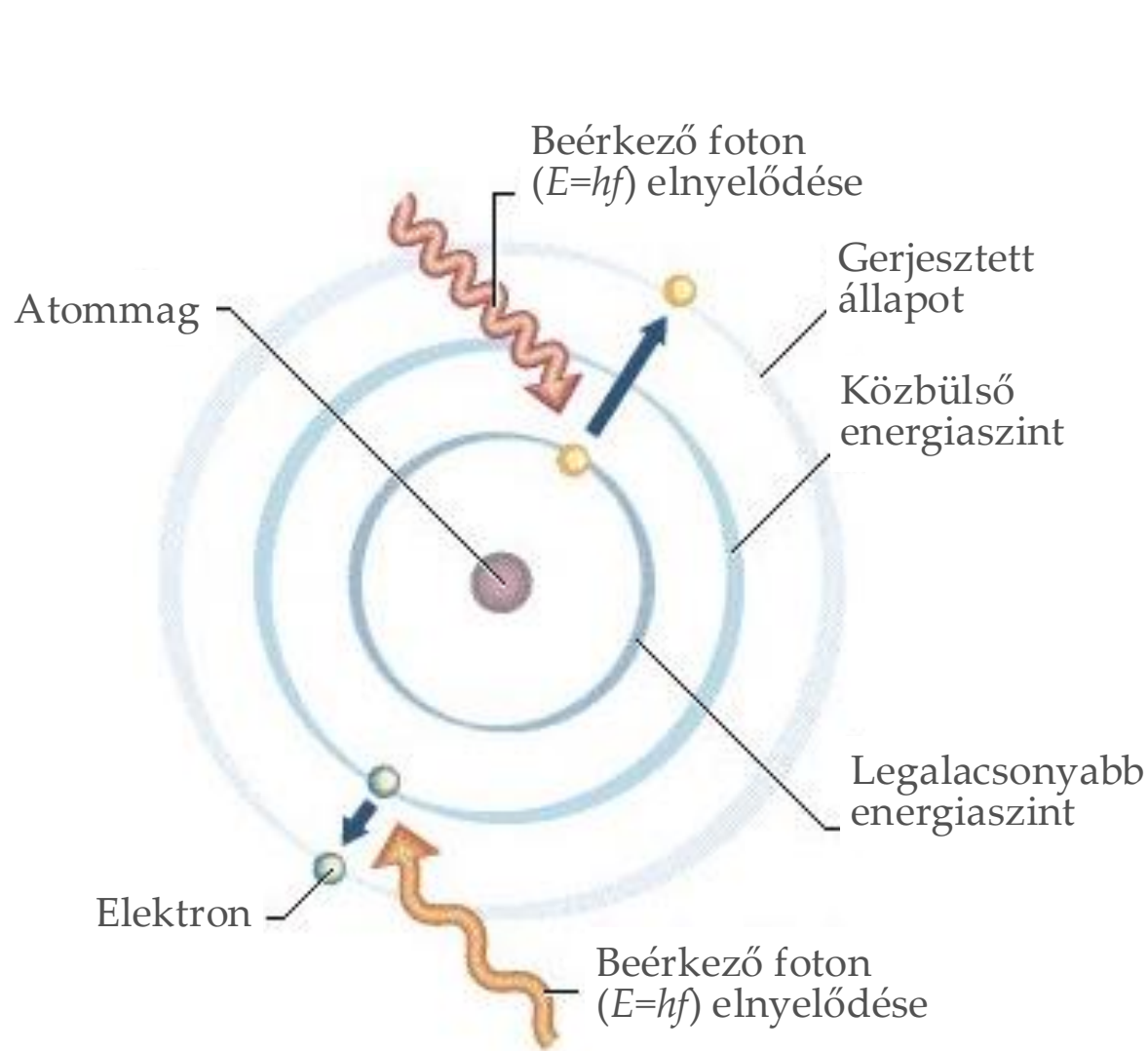
$$T = \frac{J}{J_0} \cdot 100$$

Százalékban (%) fejezzük ki
Színóníma: transzmissziós tényező

Fotometria ("fénymérés"):

Fényabszorpció atomi és molekuláris mechanizmusai

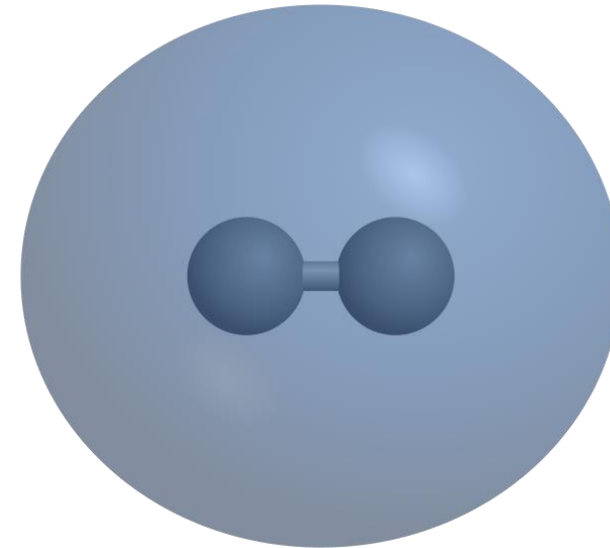
Atomok esetében diszkrét (kvantált) fotonenergiák (vonalas abszorpciós spektrum:

Molekulaszerkezet

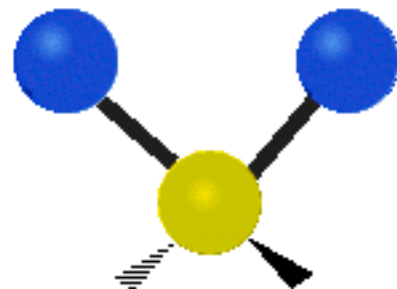
Molekula: kovalens kötéssel összekapcsolt atomok
Legegyszerűbb eset: kétatomos molekula (pl., hidrogénmolekula)

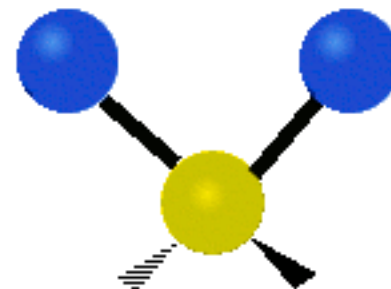
A molekulák vibrációs és rotációs mozgásokat végeznek!

Vibráció: kovalens kötés *mentén* történő periodikus mozgás
Rotáció: kovalens kötés *tengelye körüli* periodikus mozgás

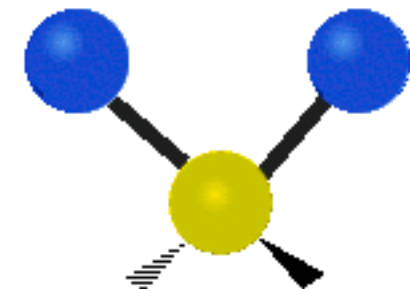
Példák a vibrációs mozgásra háromatomos (metilén) csoportban (-CH₂-):

Aszimmetrikus nyúlás

Szimmetrikus nyúlás

Ollózás

Molekula energiája

Max Born
(1882-1970)

J. Robert Oppenheimer
(1904-1967)

Born-Oppenheimer - közelítés:

$$E_{total} = E_e + E_v + E_r$$

Fontos megjegyzések:

Energia állapotok egymástól függetlenek (csatolás elhanyagolható)

Állapotok energianívói kvantáltak

Átmenetek energia "csomag" elnyelésével/kibocsátásával járnak

Energiaszintek közötti különbségek nagyságrendje különbözik:

$$E_e \overset{\sim 100\times}{>} E_v \overset{\sim 100\times}{>} E_r$$

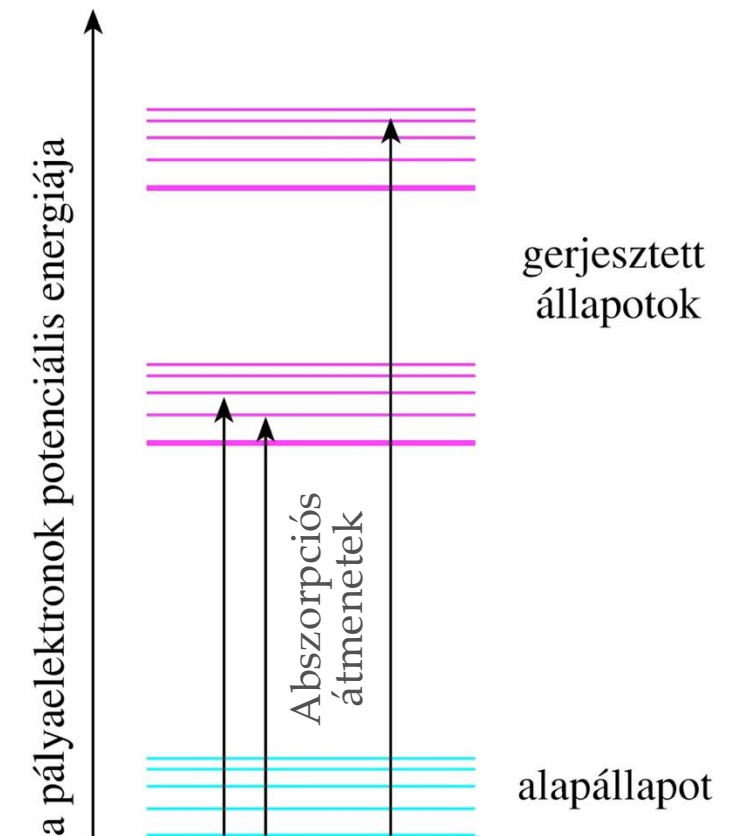
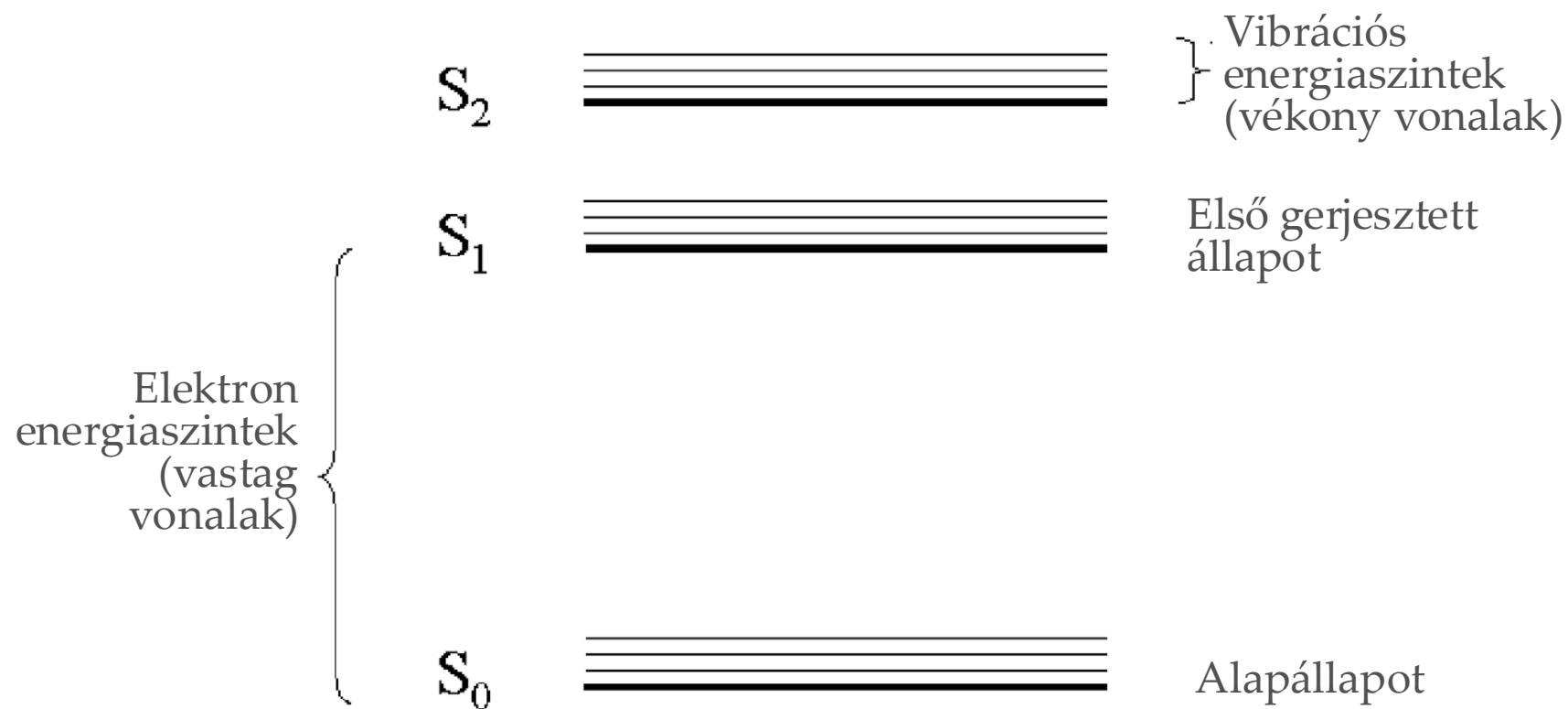
$$\sim 3 \times 10^{-19} \text{ J } (\sim 2 \text{ eV}) > \sim 3 \times 10^{-21} \text{ J } > \sim 3 \times 10^{-23} \text{ J}$$

Energia állapotok ábrázolása

Jabłoński-féle termséma:
egy molekula elektronállapotait, és a közöttük
végbemenő átmeneteket (nyilakkal) mutatja

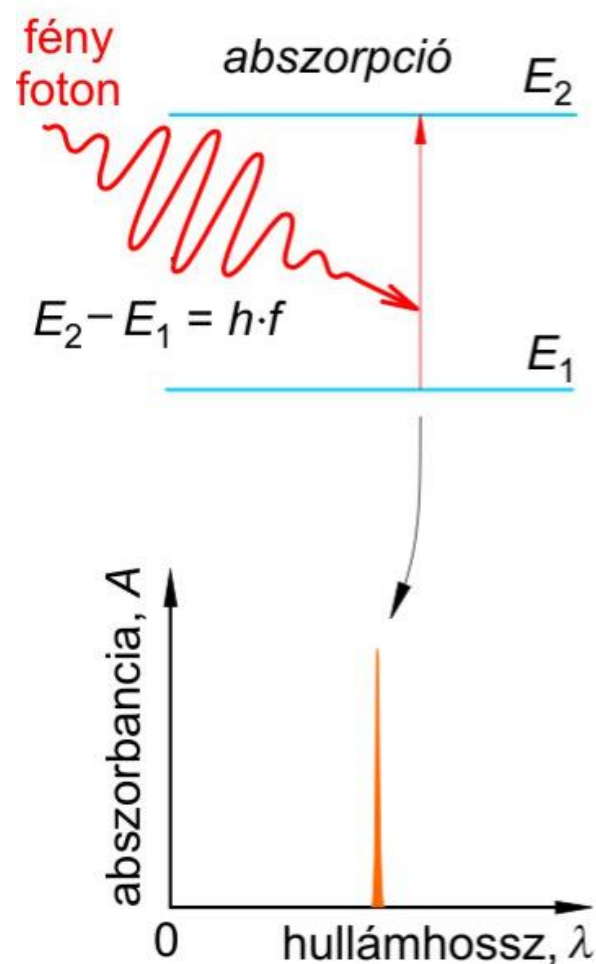

Alexander Jabłoński
(1898-1980)

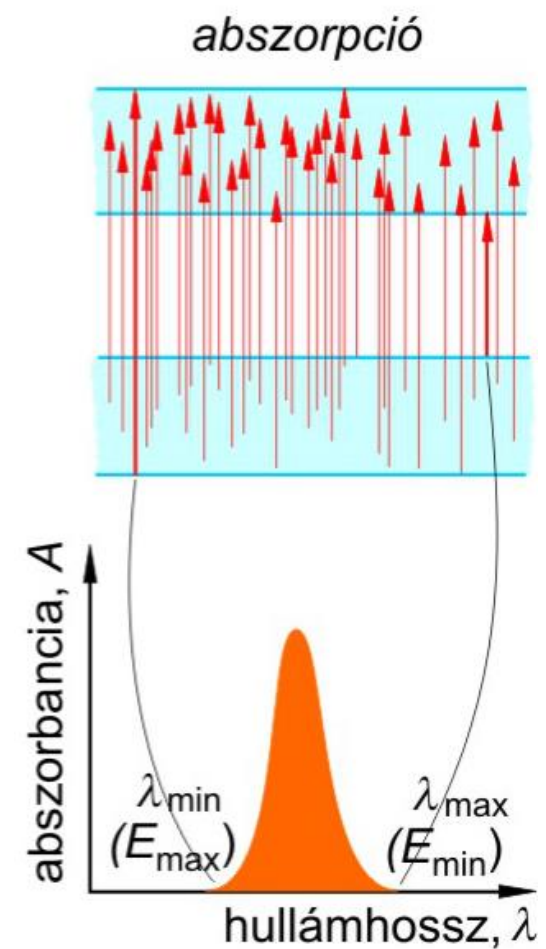

A sávos színeképek eredete

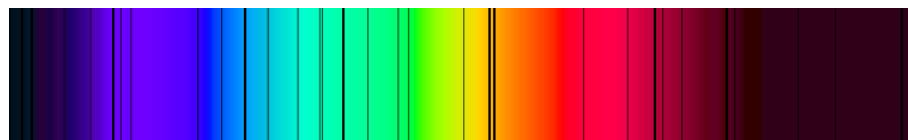
Egyedülálló atomok

Molekulák

Vonalas
abszorpciós
színekép

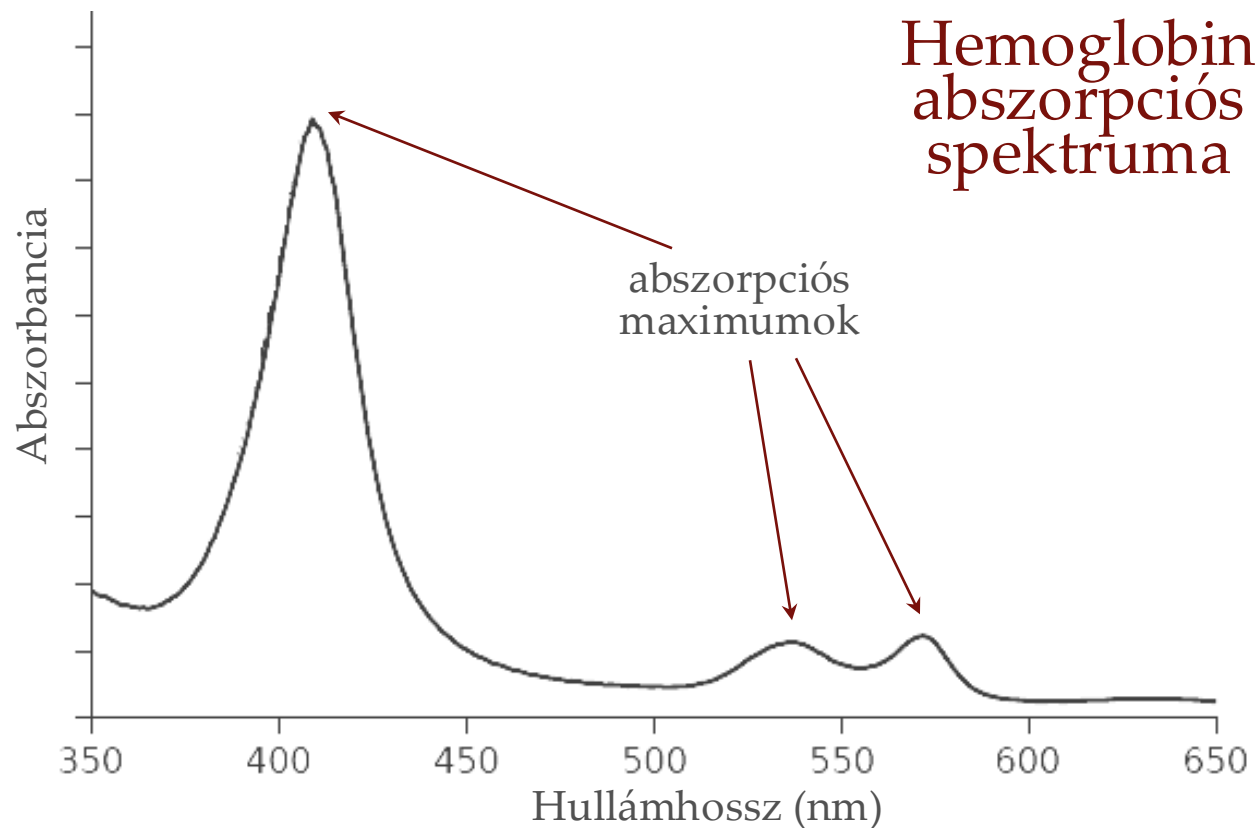
A fényforrás spektrumában megjelenő keskeny eloszlású hiányok: abszorpciós vonalak

Sávos színekép - eredete:

- kémiaiailag ugyanolyan molekulák eltérő energiaállapotban vannak
- hőmozgás
- oldatkörnyezet

A fényabszorpció hullámhosszfüggő

Magyarázat: atom és és molekulaszervezet!

Általános sugárgyengítési törvény:

$$A = \lg \frac{J_0}{J} = \lg e \cdot \mu \cdot x$$

Híg oldatokra - Lambert-Beer törvény:

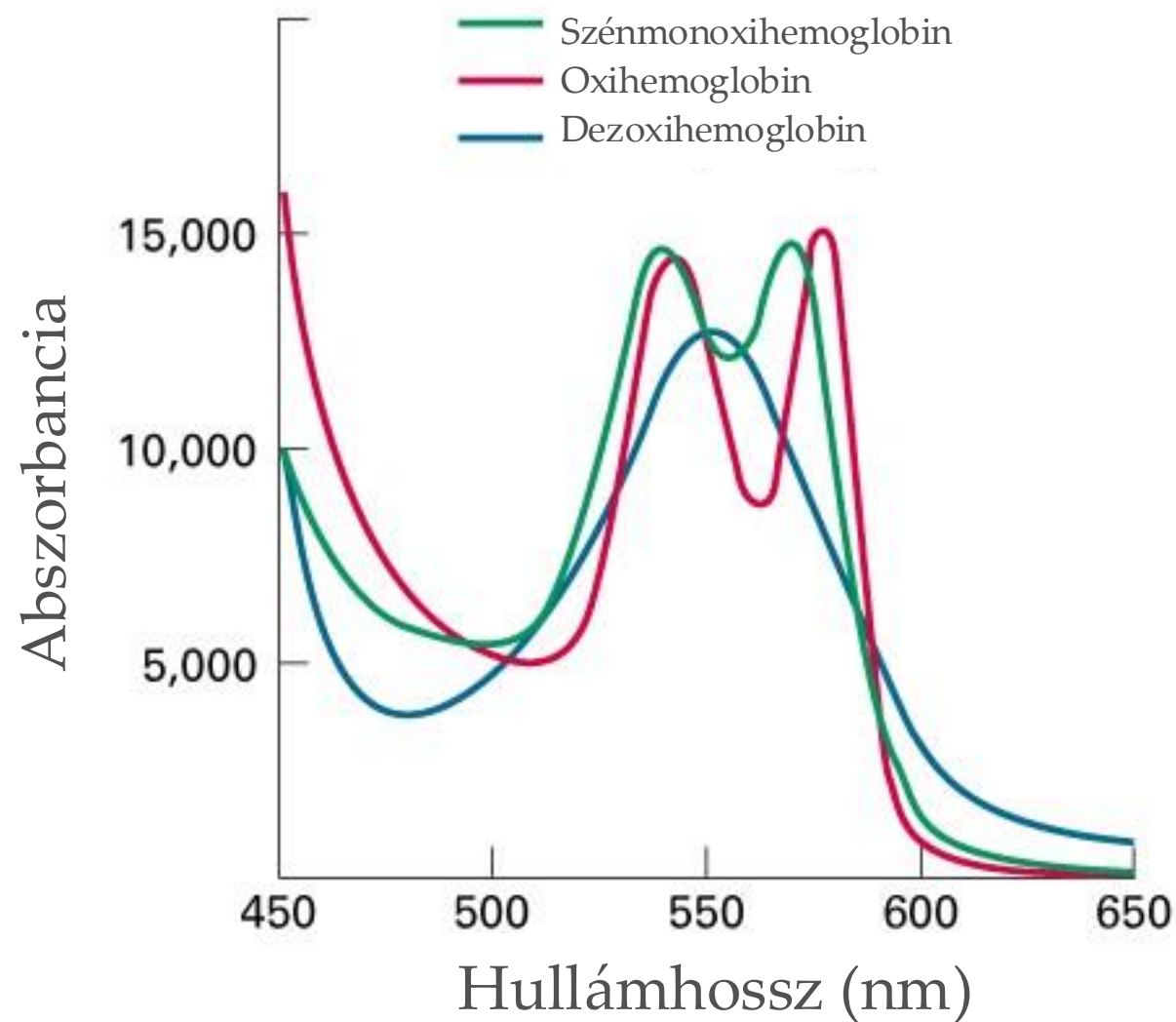
$$A_\lambda = \lg \frac{J_0}{J} = \varepsilon_\lambda \cdot c \cdot x$$

ε_λ = moláris extinkciós együttható
 c = koncentráció

- A moláris extinkciós együttható (ε_λ) mértékegysége (SI): $\text{m}^2\text{mol}^{-1}$
- Koncentrációmérésre alkalmas módszer
- A hullámhossz alapján az energiaátmenet nagysága kiszámítható:

$$E_2 - E_1 = E_{\text{foton}} = h \cdot f = h \cdot \frac{c}{\lambda}$$

Abszorpciós spektroszkópia

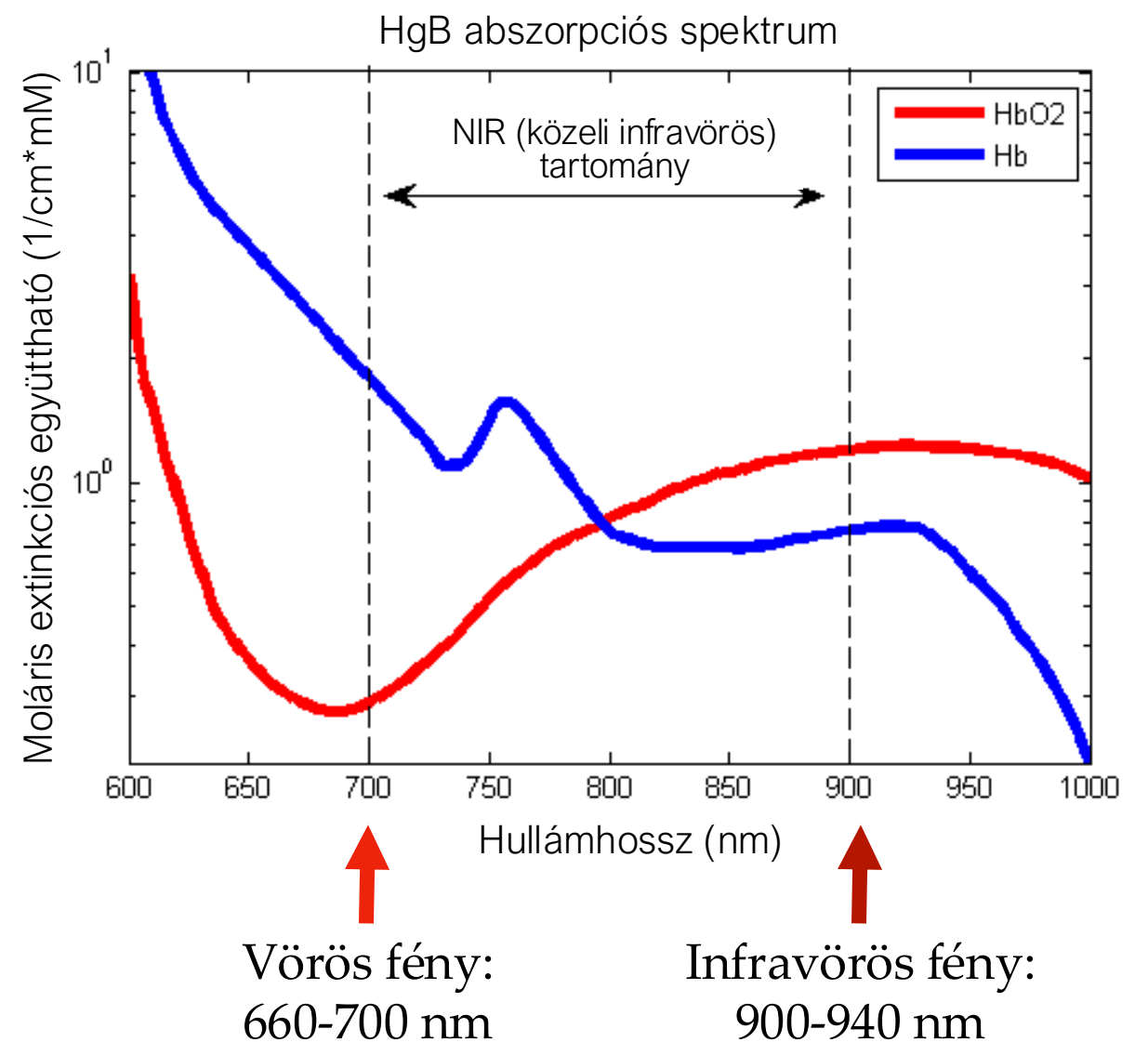
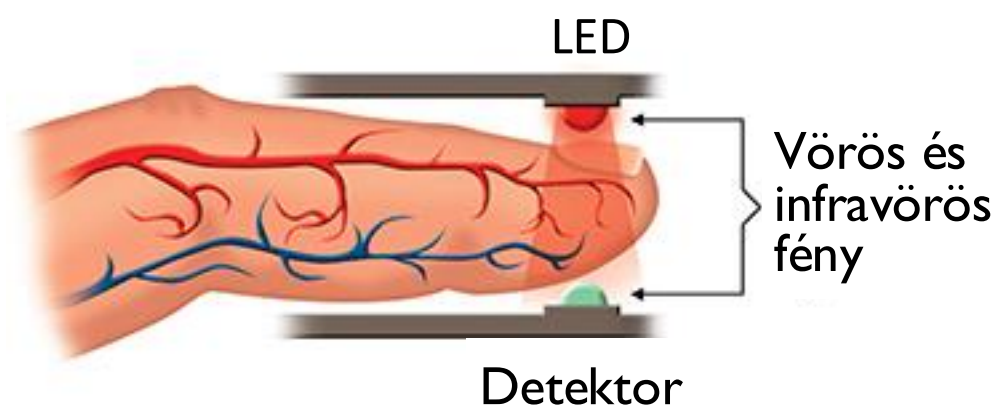

- *Spektrum*: intenzitás (vagy származtatott mennyiségei, pl. OD) a fotonenergia (vagy származtatott mennyiségei, pl. frekvencia, hullámhossz) függvényében.
- *Spektroszkópia*: a spektrum kvalitatív elemzése.
- *Spektrometria, spektrofotometria*: a spektrum kvantitatív elemzése.
- *Alkalmazások*: kémiai szerkezetvizsgálat, koncentrációmérés, stb.

Pulzoximetria

Az oxigen szaturáció („telítettség”, SO_2) noninzazív mérése

- O_2 -t szállító HgB %-os részarányának mérése
- Az artériás oxigénszaturációt (SaO_2) a perifériásból (SpO_2) becsüljük
- Normálérték: 95-99%
- Abszorpciós aránymérés (vörös/infravörös)

OMHV

<https://feedback.semmelweis.hu/feedback/index.php?feedback-qr=1N6VU0VHUVB09A8V>